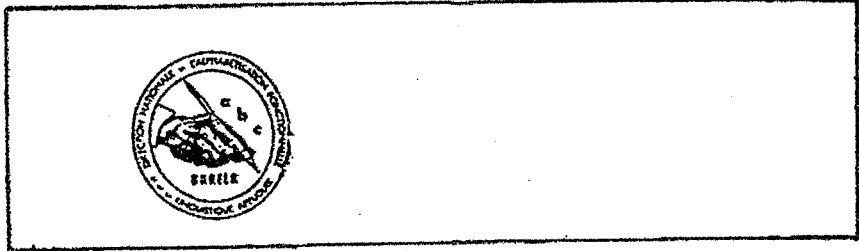
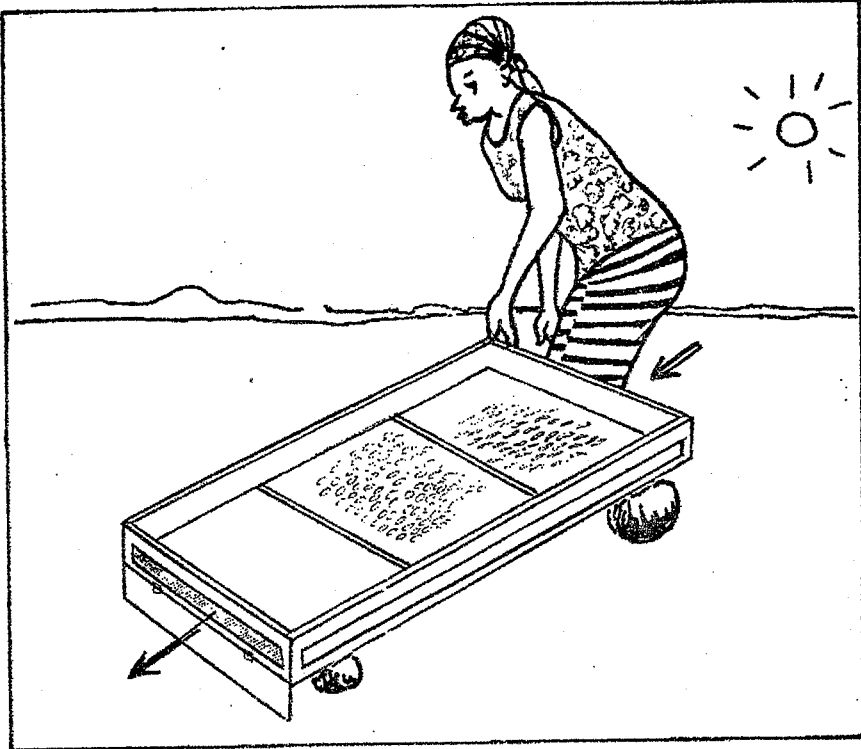

Tilelajali

Imprimerie DNAFLA, 1994

Dantigeli

A san damado ye ninan ye, otiwale ye gafedilan k'a haminankoba ye walasa ka donniya kuraw ni hakilina nafamaw lase kalanden jolenw ma. O de hukumu kono, ninan, balikukalan baarakelaw ni otiwale baarakelaw ni kalanden jolen damadow ye nogon laje kangaba walasa ka gafe 15 dilan. Gafe ninnu bee nafa ka bon' kalan yiriwali ni donniya kuraw jensenni na.

Denba Konare
Bamako, Mali
San 1994

Gafe saɓɓenbagaw

Seku Buware, Sumana Kane, Ibarahima Kante, Dirisa Kulibali, Fode Magasuba, Usumani tarawele, Fadibi Tarawele, Zan Sako, Nanurugu Kulibali, Mamadu Jabate, Duguna Tarawele, Isa Dagaba Dabo, Talibi Sanogo, Zan Samake, Fatumata Jakite, Aminata Togola, Mariyamu Sise, Nana Kaja Kone, Kadija Fonba, Mariyamu Seku Tarawele, Mariyamu Jakite, Yuma Tarawele, Abibatu Dawu, Umaru Dahabi, Mohamedi Benni Bilili, Abubakari Sidiki Turufo, Mariyamu Kamara, Musa Jigibani Kone, Sata Kulibali.

Gafe filiɓ latilenbagaw

Denba Konare, Ibarahima Kante, Mamadu Kulibali, Seku Buware.

Gafe jaw dilanbaga

Amadu Sanogo.

Ɗɛbila

Hadamaden balofenw ka ca : dow ye senɛfenw ye, dow ye sogo ye ani fen wɛrɛw.

Walasa balofenw bɛ to an bolo koro tuma bɛɛ, walasa ka se k'u mara waati jan kono, f'u ka laja.

Lajali ye fen kenɛw ji boli ye u la ni fiɛ ni funteni ye walasa ka fen jalanw soro minnu bɛ se ka mara waati jan kono.

Nin b'a jira ko nafaba bɛ lajali la an ka jɛnamaya kono. Lajali b'a to fana an ka balofenw bɛ kisi tiɛni ma. Nafasɔɔsira do don, wa gadonmusow lafiyasira do fana don. Lajali bɛ ke cogo di? Lajalikelan sugu jumen ni jumen bɛ yen? U bɛ labaara cogo di? Fen jumen ni jumen bɛ se ka laja?

Ninnu ye jininkaliw ye, minnu jaabi bɛ soro gafe in kono. An hakili la, gafe in na ke sababu ye a kalanbagaw ma ka faamuyali soro lajali kɛcogow ani lajalikelan suguya ani fen lajataw kan.

1 . Lajalicogow

Lajalicogo korɔlen

Funtenimajamanaw na, lajali bɛ ke ni jafenw yerekeli ye dɛbenw, faraw ani gaw sanɛ. A bɛ se ka ke fana duguma, tile ni fiɛ na.

Lajalicogo puman

Jafenw bɛ yereke tile walima suma na dɛben wali karata kan, min korɔtalen don doonin walasa ka fiɛ donni nɔgoya u la.

Lajalicogo kura

Funteni min bɛ bo tile walima gazimafenw na, o bɛ se ka ke ka fiɛ lakalaya min bɛ da jafenw kan. Nin lajalicogoya in bɛ tali ke tile ni gazilajalicogo koro la (gazoli, taji ..) Gazilajali tɛ taa musakabaw ko, a bennen tɛ farafin jamana cikɛlaw ma, k'a da u ka soro dogoya kan. O de kama tilelajali ka fisa bawo tile bɛ soro Mali fan bɛɛ, wa a fɛɛɛ bennen bɛ an ka sɔrow ma.

2 . Tilelajalan suguyaw

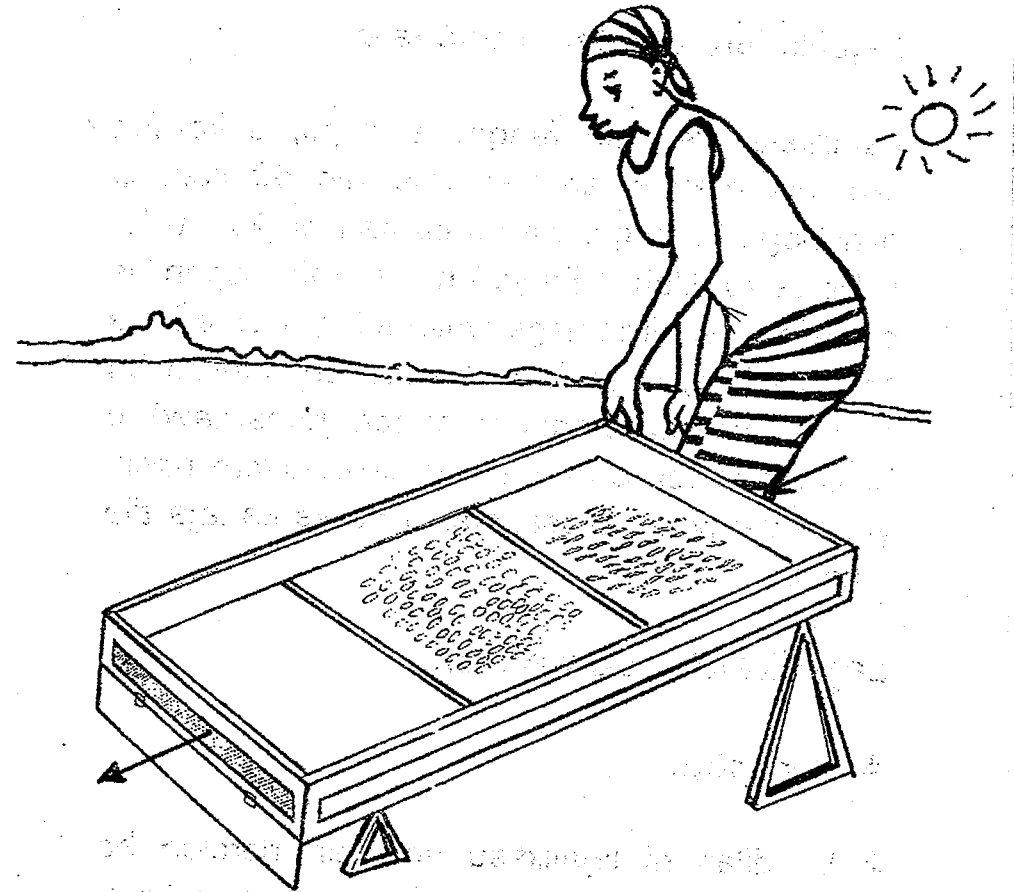
Lajalikɛlan teliman

A dilancogo

A ka ca a la a be dilan ni kɛsu ye, yeelen be teme min fe, teme kelen walima caman be da kɛsu kono, jalifenw be fensen min kan. Da fila be kɛsu la, fiɛe donda n'a boda. Tuma dow la, sisiboyoro be dilan ka fara fiɛeboyoro kan.

A labaaracogo

Lajalikɛlan teliman be bila tile la k'a jɛsin worodugu ni kɛpeka walasa a ka tile funteni caman soro. Ni tile bora doron, a yeelen be teme mana fe, ka sigi jalifenw kan. Ni tile donna jalifenw na u be kalaya k'u ji sama ka b'u la. Kɛsu in funteni be bonya ka se degere 50 walima 60 ma min b'a to dimogo ni fɛnɛnema were te se ka basigi a kono k'a da a dilancogo kan.

Kalayali ni kɛsu da jɛngɛnni de b'a to fiɛɛ bɛ don ka bɔ nɔgɔya la. Ni jali bɛ kɛ, fiɛɛ donda n'a bɔda bɛɛ bɛ yeɛ.

Lajalikɛlan teliman cogoyaw

Lajalikɛlan teliman fanga ka dɔgɔ, u ka fɛn jata girinman tɛ se ka tɛmɛ kilo 50 kan. U dilancogo ka nɔgɔ, wa ko caman bɛ kun u la. U bɛ se ka dilan ni jiri ye i n'a fɔ min jɔgɔn bɛ otiwale la, walima nɛgɛ walima bɔgɔ. Nka i k'a to i hakili la, ni jalifɛnw lakananen don ka bɔ tipɛnifɛnw ma (baganw ni fɛn pɛnamaw) u bilali tile la ten o bɛ na ni u nafamayɔrɔ tipɛni ye. Jiridenw ni nakɔsɛnɛfɛnw bɛ se ka laja tile 3 kɔnɔ.

Lajalikɛlan sumaman

A dilancogo

A bɛ dilan ni lajalikɛsu ye, min nɔrɔlen bɛ tilefunteni samanana, n'o bɛ fiɛɛ kalaya. Fiɛɛ sumanen bɔda dɔ bɔlen bɛ kɛsu in sanfɛ,

ka fiɛɛ donda dɔ kɛ tilefunteni samanana kunnana.

Tilefunteni samanana

Ale ye kɛsu ye, min bɛ tilefunteni sama ka lajalikɛsu kɔnɔfiɛɛ kalaya.

A yɔrɔw fiɛɛ :

- datugulan, tileyeelen bɛ tɛmɛ min fɛ,
- funteni samayɔrɔ,
- funteni lamarayɔrɔ,
- kɛsunin.

Lajalikɛlan sumaman labaaracogo

Lajalikɛlan bɛ bila tile la ka jɛsin worodugu ni kɛɛka. Ni tile bɔra dɔrɔn, a yeelen bɛ tɛmɛ funteni samayɔrɔ datugulan fɛ, k'a kɔnɔfiɛɛ kalaya.

O fiɛɛ kalayalen in bɛ don jalifɛnw fɛsɛnnen kan lajalikɛsu kɔnɔ. Ni fiɛɛ kalayalen dara jafɛnw kan, u ji bɛ ja. Fiɛɛ sumanen min bɛ bɔ jafɛnw na, o bɛ bɔ fiɛɛ bɔda fɛ.

Lajalikelan sumaman cogoyaw

Lajalikelan sumaman fanga be se ka dogoya walima ka bonya. U ka jafen girinya b'a ta kilo 1 fo kilo 1000. U labarali ka gelen, u masaka ka bon ka teme lajalikelan teliman kan.

U be se ka dilan ni nege walima bogo ye. Lajalikelan sumaman b'a to jafenw nafamayoro te tipe bawo tile te sin ka sigi u kan.

Lajalikelan suguya werew be yen minnu ni kofolenw te kelen ye.

3 . Lajali kecogoyaw

Walasa ka lajali ke ka je, cogoya fila ka kan ka dafa :

- waati cogoya : jali be ke ka je waati minnu na, olu file,
- tile boko puman,
- lamini funteni hake : k'a taa degere 25 fo 35,
- fiye sumaya hake man ka bonya,
- fiye ka ke hake la min te gongon wuli.

Jalifenw

Sumankisew, jiridenw, nakosenefenw, sogo ani jerge, olu de ka telin ka laja.

Jiridenw ni nakosenefenw konoji ka ca ka teme sogo ni jerge ta kan.

Waati dow la, nin jalifenw songo be dogoya. O waatiw de la nafa be lajali la.

Lajalifen ka kan ka laben folo sanni lajali ce walasa k'a dundiya.

Ni sumankise caman be se ka laja jigon fe, jiridenw ni nakosenefenw ani sogo ni jerge te se ka laja n'u ma tige k'u misenya, ka laben werew k'u la. Fen lajata ka kan ka bila tuma bee lajali kesu konjo. Jiridenw ni nakosenefenw be laja tile 3 konjo. Sumankisew be laja dogokun 1 konjo.

Fen lajataw

Mali konjo, fen lajataw ye sumanw (jo, malo, so, tiga, fini, kaba an'a jognonnaw), nakosenefenw (tamati, jaba, su, ngoyo ani do werew), jiridenw, sogo ni jerge.

Tamati

Tamati lajata ka kan ka ke tamatiden puman ye min monen don. Walasa ka tamati lajali nogoya, a ka kan ka tige-tige ka misenya ka soro k'a da teme kan lajalikesu kono. Lajali be ke tile 3 fo 4 kono. Tamati lajalen be se ka kari walima k'a mugubo. Tamati lajalen ka kan ka mara yoro jalan na, neema be yoro min na, manaforoninw kono, buteli walima buwati kono.

Jaba

Jaba fara be bo, k'a ko, k'a tige-tige k'a misenya, k'a da teme kan lajalikesu kono. Lajali be ke tile 3 fo 4 kono. Ni jaba jara, a ka kan ka se ka kari. Ale maracogo ni tamati ta bee ye kelen ye.

Mangoro

Mangoro selen puman de ka ni lajali la. Mangoro lajata ka kan ka ko k'a je, k'a fara n'a kolo bo a la. Mangorobu be tige-tige k'a

missenya, k'a da teme kan lajalikesu kono. Lajali be ke tile 2 fo 3 kono. Ni mangoro jara, a be magaya, nka a te noro. Mangoro lajalen be lasagon manaforoninw kono, yoro jalan na, neema be yoro min na.

Jege

Jege lajali be ke ka caya musow de fe. Jegge suguya minnu be laja, olu dow file : nteben, wulujegge, fanan, manogo, konkon, baman, salen.

Jege kene fara be siyen, k'a ceti, k'a kunkolo n'a konofenw b'a la, k'a sananko.

Jege be da teme kan, k'a bila lajalikesu kono sogomada fe. Sanni ka jegge bila lajalikesu kono, i b'a laje n'o sigicogo ka ni, n'o be yoro ferelen na suma te d'a kan yoro min, ni fiye donda n'a boda yeelen don. Lajalikesu ka kan ka to nin cogoya in na fo ka taa lajali ban. Lajali be ke tile 2 fo 3 kono tilema fe ka tali ke jegge tige bonya na; lajali kuntaala be se ka se fo tile 5 ma nene waati la. Jegge lajalen be se ka ke manaforoninw kono ka soro k'u bila fu bore kono.

Kunceli

An y'a laje ka kunnafoni caman di gafe in kono lajali kan. Hali n'u bee te, u la gelenmanbaw, nafamabaw, an y'olu di i n'a fo : lajali be ke cogo minnu na, ani a be ke ni fen minnu ye, ani fen minnu be se ka laja. Min ye lajalicogow ye, saba jirala, olu file : lajalicogo koro, lajalicogo puman, lajalicogo kura.

Min ye lajalikelanw ye, an ye jefoli ke olu suguya la: teliman ani sumaman.

Min ye fen lajataw ye, misali damado dira olu kan : tamati, jaba, mangoro, jega.

N'an sera ka nin gafe in kalanni matarafa, k'a konokow faamuya a nema, ani k'u waleya, an na nafaba soro an ka fen lajataw la.

Tilelajali

Gafe konokow

Dantigeli.....	1
Gafe sebenbagaw.....	2
Jlebila.....	3
Lajalicogow.....	4
Tilelajalan suguyaw.....	5
Lajali kecogoyaw.....	9
Kunceli.....	13